

Яворська Т.І, к.е.н., доцент, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО ЄС

Анотація: Здійснена характеристика структури сільського господарства Польщі та змін, які відбулися після приєднання країни до ЄС. Розглянуто сучасні аспекти державної підтримки сільського господарства Польщі.

Ключові слова: Європейський Союз, Польща, сільське господарство, державна підтримка, структура аграрного виробництва

Постановка проблеми. Протягом майже півстоліття польська аграрна політика викликала багато суперечок не тільки всередині країни, але і в політичних колах дружніх держав, які вимагали колективізації сільського господарства. Проте, сільське господарство Польщі залишалося на основі приватної власності, розвивалося безперервно і без потрясінь, забезпечуючи країну продовольством. Дія планової економіки через систему контрактації і постачання а також значна фінансова допомога з боку держави не вплинули на свободу господарювання польського селянина та на втрату зв'язку сільського господарства із ринком. Підприємницький характер діяльності, який в минулому був об'єктом для критики, обернувся в одну із найбільших переваг економіки в момент її ринкової трансформації, яка розпочалася у 1989 році і розширив свою дію після приєднання Польщі до Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Польські вчені тільки починають досліджувати проблеми розвитку аграрної галузі Польщі в роки її перебування в ЄС. Зокрема, їх розгляду присвячені публікації таких вчених як А.Доліва-Клепацка, Б. Клепацкий, Д.Мерзва, В. Мусел, Я. Пташек та інші. Таким чином, зазначена проблема є актуальною і заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

Ціль роботи. Вступ Польщі до ЄС і інтеграція її аграрної політики у загальноєвропейську сільськогосподарську політику створює нові можливості для сільського господарства, але і одночасно породжує значні проблеми. З однієї сторони, відкриття аграрного ринку привело до втрати польськими виробниками своїх позицій на користь поставок із ЄС, з іншої – створило можливість більш широкого доступу до ринків ЄС. Мета статті полягає у визначенні наслідків вступу Польщі до ЄС у контексті розвитку її сільського господарства в період з 1 травня 2004 року (дата офіційного вступу Польщі до ЄС) до сьогоднішнього часу..

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному й політичному житті польської держави, воно є своєрідним фундаментом для багатьох інших галузей польської економіки. Тому ситуація в сільському господарстві країни була й залишається надзвичайно важливим критерієм успіху польської політики євроінтеграції.

Після приєднання Польщі до ЄС, можна спостерігати поступове зниження ролі сільського господарства в національній економіці, хоча воно як і раніше, залишається важливим сектором економіки країни(табл. 1). Частка сільського господарства у створенні валового внутрішнього продукту в останні кілька років знизилася до 4%, воно володіє менше ніж 6% від основних засобів в національній економіці, дещо знизилася інвестиції вкладені у реконструкцію і розширення сільського господарства (від 2,1% до 1,8 %) від загального обсягу інвестицій. У сфері сільського господарства задіяно 14 % працівників від загальної кількості тих, хто працює. Проведений комплексний аналіз праці та ресурсів, активів і частки сільського господарства у створенні валового внутрішнього продукту країни показує зниження ефективності вкладених інвестицій і рівня продуктивності праці.

Таблиця 1

Частка сільського господарства у національній економіці Польщі,%

Роки	Валова продукція	Вкладені інвестиції	Основні засоби	Працівники
2002	4,9	2,1	6,9	15,6
2003	4,7	2,0	6,9	15,7
2004	5,0	2,2	6,6	15,6
2005	4,5	1,8	6,4	15,5
2006	4,2	1,9	6,0	15,3
2007	4,0	1,9	5,7	14,8
2008	4,0	1,8	5,4	14,2

Інформація про характеристику аграрних господарств Польщі (strukturze obszarowej gospodarstw rolnych) міститься у останньому сільськогосподарському переписі 2002 року (Powszechny Spis Rolny). В період до 2007 року, можна спостерігати певні зміни в кількості та розмірі землекористування господарств. Вони були більш інтенсивними в 2002-2005 роках у порівнянні із 2005-2007 роками.

Наприклад за період із 2002 по 2005 роки сталися наступні зміни:

- загальна кількість аграрних господарств у Польщі знизилася з 2933200 до 2733400, що складає майже 200 тисяч одиниць. При цьому скорочення в основному відноситься до господарств із площею від 1 до 20 га;

- намітився процес поляризації структури землекористування аграрних господарств, майже не змінилася кількість ділянок сільськогосподарського призначення із площею до 1 га. Спостерігається збільшення кількості господарств із площею більше 20 га. Аналогічна тенденція склалася і при використанні земельних угідь.

- значно зменшилася площа землі в господарствах із площею 1-20 га.

За період 2005-2007 років кількість господарств продовжує знижуватися, але це в основному стосується земельних ділянок площею до 1 га сільськогосподарських угідь та господарств з площею 1-2 га. Можна констатувати, що скорочення числа цих земельних ділянок відбувається через відсутність прямих виплат для їх підтримки. Те ж саме стосується частини господарств з площею 1-2 га, які не можуть документально засвідчити ведення сільськогосподарської діяльності. В інших досліджуваних групах спостерігається стабілізація числа господарств, або помірне їх зростання. Збільшення кількості господарств відбулося в групі малих (2-10 га) і великих із площею понад 30га. [4].

Це може означати, що в період після приєднання Польщі до ЄС, була проведена певна переоцінка значення поняття "найменше господарство". Це визначення відноситься до господарств із площею 2-10 га. Мікрогосподарства, до яких у Польщі відносять господарства із площею до 2 га швидко втрачають своє значення, через те, що зазнають труднощів в отриманні субсидій ЄС, або не мають доступу до них. Кількість господарств із площею понад 20 га складає 126 900, що становить лише 7% від усіх аграрних господарств з площею більше 1 га. Земельні ресурси цих господарств складають менше 45% від загальної орної землі всіх аграрних господарств. Структура сільськогосподарських угідь як і раніше, характеризується значною регіональною диференціацією.

Вказані зміни хоча і є видимими, проте є несуттєвими і не викликають значних структурних змін в сільському господарстві Польщі. Найбільшим недоліком структури є те, що до цього часу більшість земельних ресурсів знаходиться у розпорядженні господарств малого та середнього розміру (до 20га) та залишається низьким відсоток господарств із більшою площею. Ферми з площею понад 20 га складають лише 5,3% від загальної кількості господарств і 7% від господарств з площею більше

1 га. У них зосереджено лише 43,2% землі від загальної кількості землі, яка використовується для сільського господарства. У середньому в країнах Європейського Союзу ферми із площею більше 20 га орних земель займають від 76,8% до майже 85% .

Проте варто відзначити, що у Польщі найбільше зросли доходи великих та середніх господарств, тоді як фінансовий стан дрібних господарств здебільшого погіршився. До категорії перших можна віднести 220-250 тис. господарств, які постачали на аграрний ринок 2/3 від усієї виробленої в країні агропродукції. У той же час загальна кількість господарств площею понад 1 га у 2007 році склала 1,801 млн. Як наслідок, збільшилась частка господарств, які виробляли аграрну продукцію лише для власних потреб – з 52 % у 2003 році до 60 % у 2006 році. Найбільш суттєво скоротилися доходи фермерів, які спеціалізувалися на вирощуванні пшениці та цукрових буряків, збільшилися – в аграріїв, які зробили ставку на виробництво м'ясо-молочної продукції [3].

У країнах західних та північних регіонів співтовариства, зокрема в Угорщині, Словаччині і Чеській Республіці, де структура аграрного виробництва є дещо аналогічною до польського сільського господарства, найбільшу площу займають господарства із площею більше 50 га, що складає близько 75-90% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Це порівняння дозволяє зробити висновок, що структура сільського господарства Польщі ще потребує значного вдосконалення для того, щоб скоротити розрив між польським сільським господарством і сільським господарством країн Європейського Союзу та підвищити його конкурентоспроможність.

Перед входженням Польщі до Європейського Союзу діяла Спеціальна передвступна програма для сільського господарства і сільського розвитку (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (SAPARD)), яка мала припинити своє існування у 2004 році. Проте з метою фінансування проектів, діяльність яких була затверджена до

вказаної дати, вона продовжила свою дію у 2005-2006 роках. До кінця 2006 року фонди цієї програми були повністю використані, а залишкові платежі профінансовано за рахунок коштів Плану розвитку сільської місцевості (проекти згідно з Регламентом 1268/1999). [2]

Наприклад, у 2006 році кожен польський аграрій, який мав земельний наділ понад 1 гектар, отримав у рамках безпосередніх виплат як мінімум 505 злотих за гектар (126 євро). Ці дотації надійшли до 1,4 млн. селян, тобто їх отримали 85 % від загальної кількості господарюючих на землі (інші мали ділянки менші, ніж 1 га). Крім того, частина аграріїв отримала додаткові дотації за обробку землі в складних умовах – від 179 до 264 злотих. Природно, що й загальна сума дотацій, які сплачувалися аграріям, постійно збільшувалася: у 2004 році вона склала 3 млрд. злотих, у 2005 – 6,8 млрд., у 2006 – 7,8 млрд., у 2007 – 8,7 млрд. злотих. У той же час варто відзначити, що 40 % цих коштів отримали 6 % селян – власники великих господарств. Крім того, виплати здійснювалися з певним запізненням, яке, наприклад, у 2005 році становило декілька місяців; але ці затримки виникали не з вини інституцій ЄС, а були пов'язані з низькою ефективністю роботи польського Агентства з реструктуризації та модернізації сільського господарства [1].

З 1 серпня 2004 року почав діяти механізм виплати структурних рент (renta strukturalna) для польських аграріїв. На такі виплати мали право селяни, які досягли віку 55 років та продали або передали у спадок своє господарство в цілісному вигляді. Рента надавалася лише одному співвласнику господарства. Мінімальна сума ренти станом на 2005 рік становила 1180 злотих за місяць (274 євро), максимальна – за певних обставин – могла сягнути 2475 злотих (576 євро). 80 % із цих коштів надав Європейський Союз із власного бюджету, 20 % – надійшло з державного бюджету Речі Посполитої [6].

Однак ситуація з виплатою структурної ренти виявилася більш складною, ніж передбачали єврочиновники. ЄС виділив на ці цілі в 2004-

2006 роках 640 млн. євро. Польські селяни у перший рік перебування країни в ЄС майже не претендували на отримання вищезгаданої ренти, але в 2005-2006 роках ситуація кардинально змінилася: до кінця травня 2006 року 46 тис. селян одержали вищезгадану ренту, що призвело до дефіциту фінансових ресурсів, і прийняття нових заявок було припинено до квітня 2007 року. Поновлення виплат за цією програмою відбулося після перегляду умов надання ренти, здійсненого міністерством сільського господарства та розвитку села. Нові умови дещо скоротили розміри ренти та кількість її потенційних отримувачів.

Крім того, у зазначений період з бюджету ЄС виділялися чималі гроші на модернізацію аграрного сектора країни. Зокрема, на програму «Розвиток сільської місцевості» Європейський Союз виділив у 2004-2006 рр. 2,8 млрд. євро, ще 700 млн. євро на реалізацію програми надійшло з бюджету Польщі. На реалізацію заходів у рамках програми «Реструктуризації і модернізації тваринницького сектору та розвитку сільської місцевості» з бюджету ЄС було спрямовано 1,19 млрд. євро, з державного бюджету країни – 0,59 млрд. євро [1].

Основою державної підтримки Польщі у сучасних умовах є прийнята Міністерством сільського господарства і розвитку села Програма розвитку сільських районів на 2007-2013 роки (Program rozwoju obszarow wiejskich na lata 2007-2013). Дана програма передбачає чотири основні напрями:

- 1) підтримка конкурентоспроможності сільськогосподарського і лісового сектору;
- 2) підтримка природного середовища і сільських районів;
- 3) якість життя в сільських районах і диверсифікація сільської економіки;
- 4) стратегія лідерства

Першим пріоритетним напрямом Програми розвитку сільських районів на 2007-2013 роки є підтримка конкурентоспроможності

сільськогосподарського і лісового сектору. В рамках цього напрямку передбачено:

- професійне навчання для осіб, зайнятих у сільському та лісовому господарстві;
- підготовка молодих фермерів;
- достроковий вихід на пенсію;
- використання консультативних послуг фермерами і власниками лісів;
- модернізація сільськогосподарських володінь;
- підвищення значення доданої вартості для сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва;
- удосконалення і розвиток інфраструктури, пов'язаної з сільським та лісовим господарством;
- участь фермерів у формуванні якості продуктів харчування;
- інформаційно – пропагандистська діяльність;
- створення груп виробників сільськогосподарської продукції.

Напрямок підтримки природного середовища і сільських районів передбачає:

- підтримку сільського господарства в гірських районах та інших районах з менш сприятливими умовами;
- впровадження агроекологічних програм;
- заліснення сільськогосподарських земель і земель несільськогосподарського призначення;
- відновлення лісів, пошкоджених від стихійного лиха і впровадження інструментів його запобігання.

В рамках третього пріоритетного напрямку Програми розвитку сільських районів «Якість життя в сільських районах і диверсифікація сільської економіки» передбачене вирішення наступних завдань:

- диверсифікація несільськогосподарських видів діяльності;
- створення та розвиток мікропідприємств;

- надання послуг для сільського господарства і сільського населення;
- відновлення і розвиток сіл.

Стратегія лідерства є четвертим пріоритетним напрямом Програми розвитку сільських районів на 2007-2013 роки і основними її складовими є:

- реалізація стратегії місцевого розвитку для досягнення цілей третього напрямку: «Підвищення якості життя в сільських районах і диверсифікація сільської економіки»;
- впровадження проектів співробітництва;
- функціонування локальних груп дій, зростання їх професійності та активності

Всі заходи Програми будуть фінансуватися з Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сільських районів та з національних ресурсів, що виділяються на ці цілі в бюджеті. Наприклад, на підтримку конкурентоспроможності сільськогосподарського і лісового сектору та якості життя в сільських районах і диверсифікацію сільської економіки 75% коштів виділяє Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів і 25% складають кошти державного бюджету. Пропорція розподілу коштів на підтримку природного середовища і сільських територій та стратегію лідерства складається відповідно як 80 і 20%. Загалом фінансування Європейського Союзу для 25 країн – учасниць на період передбачений програмою складає 77 662 771 346 євро, в тому числі на підтримку Польщі – 13 230 038 156 євро, що складає майже 17 відсотків від загальної суми коштів [5].

Висновки. Сільське господарство Польщі після вступу країни в ЄС показало переважно позитивну динаміку розвитку, що проявилася в зростанні обсягів виробництва аграрної продукції та її експорту, збільшенні дотацій та підвищенні доходів великих та середніх

господарств. У той же час процес адаптації аграрного сектора Польщі до умов господарювання об'єднаної Європи відбувався далеко не гладко. Посилилась поляризація в доходах між великими та середніми господарствами з одного боку та маленькими – з іншого, доходи яких не збільшилися. У перші 3,5 роки перебування країни в ЄС був характерним процес укрупнення господарств, який відбувався на тлі суттєвого підвищення цін на землю. У той же час польське суспільство позитивно оцінює наслідки приєднання країни до ЄС для сільського господарства, про що свідчать численні соціологічні опитування, проведені в Польщі.

Аннотація: Осуществлена характеристика структуры сельского хозяйства Польши и изменений, произошедших после присоединения страны к ЕС. Рассмотрены современные аспекты государственной поддержки сельского хозяйства Польши.

Ключевые слова: Европейский Союз, Польша, сельское хозяйство, государственная поддержка, структура аграрного производства

Summary: Introducing the characteristic structure of agriculture in Poland and the changes that occurred after the accession to the EU. The modern aspects of state support for agriculture in Poland.

Keywords: European Union, Poland, agriculture, government support, the structure of agricultural production

Література.

1. Doliwa-Klepcka Anna, Członkowsstwo Unii Europejskiej. Ibid. – S.174.
2. Кобута І.В. Трансформація підтримки сільського господарства країн світу відповідно до домовленостей СОР / І.В. Кобута – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 148 с
3. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2008 : [redaktor główny Halina Dmohowska]. – Warszawa : Zakład wydawnictw statystycznych, 2008. – S. 164-166.
4. Polska wies 2010: Raport o stanie wsi [pod redakcja naukowa Jerzego Wilkina I Iwony Nurzynskiej]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe scholar, 2010. – S. 9-23.
5. Program Rozwoju Obszarow Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, lipiec 2007 r

6. Renty strukturalne 2007-2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[//http:www.doradcaprow.pl](http://www.doradcaprow.pl)
7. Trzy Lata członkostwa Polski w Unii Europejskiej : Bilans kosztów społeczno-gospodarczych związanych z członkostwem w Unii Europejskiej – Polska na tle regionu (1 maja 2004 r. – 1 maja 2007 r.). Ibid. – S. 11.